

КРИТИКА СОЦРЕАЛИЗМА ИЗ УГЛА САВРЕМЕНИКА АРХИТЕКТЕ МИЛОРАДА МАЦУРЕ¹

SOCIAL REALISM CRITIQUE FROM THE
CONTEMPORARY VIEWPOINT OF THE ARCHITECT
MILORAD MACURA²

Резиме:

Архитекта Милорад Мацура (1914-1989) припадао је кругу авангардно опредељених стваралаца који су закорачили у друштво социјалистичког колективизма и изградњу земље као већ оформљени стручњаци изразите индивидуалности. Целокупним својим теоријским и пројектантским деловањем тежио је да шире мисао о модерном схватању архитектуре и урбанизма, пре свега тражећи упориште у знању, науци, запажању о важности дубоког промишљања при пројектовању и планирању, што је било суштински опречно доктрини соцреализма. До теоријског рада: Основи техничког изграђивања земље, који је у мају месецу 1945. године предао тада највишем државном телу АЧНОС-у, а у коме је исказао познавања теоријских, урбанистичких поставки и способност да предвиди развојне процесе и друштва и струке, преко активног учешћа у конципирању и планирању Новог Београда, као и припреме и реализације чувеног саветовања у Дубровнику новембра 1950. године до изградње капиталног дела српске модерне архитектуре Војно географског института (1950 – 56), делатност архитекте Милорада Мацура дубоко је пројекта својеврсном критиком доктрине соцреализма коју је исказивао кроз пројектовање, студије, реферате, написе и сећања.

Кључне речи: соцреализам, Милорад Мацура, критика, моћ грађења, простор

Abstract:

The architect Milorad Macura (1914-1989) was a member of a circle of the avant-garde oriented creators who entered the society of socialist collectivism and country development as the already formed expert of distinct individuality. In his entire theoretical and design opus, he had tried to spread the idea of modern architecture and urban design, mostly by looking for support in knowledge, science, and observation on the importance of profound thinking while designing and planning, which was fundamentally opposed to the social realism doctrine. Until his theoretical work: Fundamentals of the technical development of a country, which he submitted in 1945 to the principal state body of ASNOS, and in which he showed the knowledge of theoretical and urban design concepts, as well as the capability to predict scientific and professional development processes; his active participation in conceptualising and planning of New Belgrade and in preparation and realisation of the famous Dubrovnik convention in November 1950; and as far as the development of a building for Vojno geografski institut (1950-56), which was the capital achievement of the Serbian modern architecture, the working opus of architect Milorad Macura had been deeply threaded by a specific critique of social realism doctrine, which he declared in his project designs, studies, reports and memoirs.

Key words: social realism, Milorad Macura, critique, development potential, space

¹ Рад је презентован на симпозијуму " Соцреализам у српској ликовној и примењеној уметности, архитектури и дизајну " који је одржан 25. и 26. октобра 2006. године у Музеју примењених уметности у Београду.

² This paper has been presented at the symposium "Social realism in Serbian painting and applied art, architecture and design", which was held on 25th and 26th October 2006 in the Museum of applied art in Belgrade

³ Подаци о животу и раду архитекте Милорада Мацура истражени су током рада на сценарију за студијску, монографску емисију "Простор изневерених визија - архитекта Милорад Мацура", која је емитована у оквиру серијала Модерна архитектура у Србији, личности и поетике, на Другом програму РТС-а, 7. 7. 2003,

⁴ Исто, сценаријо емисије "Простор изневерених визија - архитекта Милорад Мацура", 2003.

⁵ Фондо запис разговора са архитектом Милорадом Мацурум из 1985. године, лична документација аутора текста.

⁶ Исто

КРИТИКА СОЦРЕАЛИЗМА ИЗ УГЛА САВРЕМЕНИКА АРХИТЕКТЕ МИЛОРАДА МАЦУРЕ

Архитекта Милорад Мацуре (1914-1989) припадао је кругу авангардно опредељених стваралаца који су закорачили у друштво социјалистичког колективизма и изградњу земље као већ оформљени стручњаци изразите индивидуалности.³

Рођен у Скопљу 1914., стасавао је у атмосфери преображаја, тада главног града Јужне Србије, из старобалканске паланке у урбано насеље. Ти први доживљаји из свакодневног миљеа грађења и промена, за њега, постали су фасцинација јер се лик једног простора преображавао из корена. Разазнато запажање о моћи грађења постаће

трајна особеност његових пројектантских уверења.⁴

По завршеним студијама архитектуре у Београду 1937. године, прва професионална искуства стиче учествујући у реализацији хотела "Мажестик", чији је пројектант, власник и извођач, био познати архитекта Милан Минић. Наградни одлазак у Париз 1939. године, где се упознао са архитектуром и теоријским пост-авангама чуvenог градитеља Ле Корбизјеа, трајно ће обележити његово архитектонско опредељење. Током четири месеца колико је био у том граду, према сопственом исказу,⁵ уместо да се као сваки млад архитект запосли у неком бироу он је то време провео обилазећи музеје и интересантне зграде, правећи белешке, медитирајући крај Сене. Тада је наишао на Ле Корбизјеове књиге, настале 1928.-35., у време када се овај великан светске архитектуре грчевито борио за афирмацију својих идеја. Управо те књиге одлучујуће су утицале на архитекту Мацуре који их је помно проучавао током самотних часова за време окупације Београда између 1941. и 1945. године.

Од почетка делатности за архитекту Мацуре рад у струци подразумевао је и друштвени ангажман. Његова природа самосвојног, бунту склоног интелектуалца прикључује га онима који су се борили против сваког облика наметања модела грађења са предзнаком преживелих схватања. У Клубу архитеката, чији је секретар и потпредседник био пред сам Други светски рат, срчано се борио против апсурданог пројекта нацистичког архитекте Макса Вермера - стадиона на Калемегдану, као и против пројекта да се београдско шеталиште обради у романском духу (пројекат на коме је радио Д. Брашован).⁶

Већ тада исказао је јасан став о архитектури која, да би очувала своју суштину и логику, мора да остане верна себи, својим законитостима.

Сл. 1.
**Архитекта Милорад Мацуре,
портрет**

Fig. 1.
**Architect Milorad Macura, the
portrait**

Сл.1а.
**Архитекта Милорад Мацуре у
ИАУС-у**
Fig. 1a.
Architect Milorad Macura in IAUS

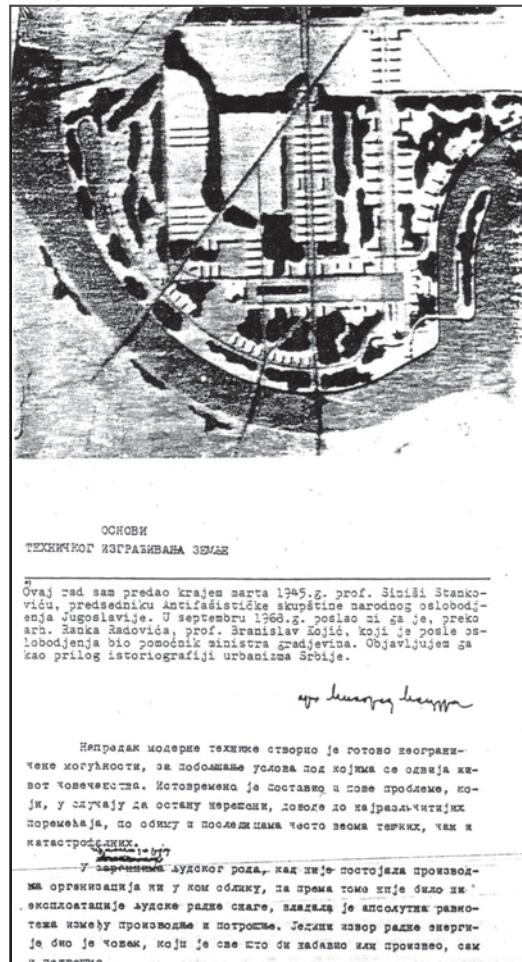
Основи техничког изграђивања земље

Ратне године Милорад Маџура провео је као архитекта Народне банке. У то доба промишљао је о урбанизму, односно пресликању модела планирања града на план развоја целе земље, што је преточио у драгоцену студију о планирању простора са насловом "Основи техничког изграђивања земље" чија ће судбина и до данас остати унеколико загонетна. Крајем марта 1945., тај рад Маџура је предао проф. Синиши Станковићу председнику Антифашистичке скупштине народног ослобођења Југославије да би рукопис, након тога, нестао све до 1968. године када је волшебно пронађен заслугом архитекте и академика Бранислава Којића.⁷

То је био аналитични текст заснован на еколошким принципима уочавања међузависних и тананих веза између човека, природе и друштва које треба да нађе снаге и промисли, планира и усклади своје кораке. У стихијској изградњи земље овај рукопис имао је визионарски карактер претече просторног планирања. У истом тексту, такође, приложен је концепт научно-истраживачке институције назване "Екотехнички институт" који заправо претставља основу много касније основаног Института за архитектуру и урбанизам Србије - ИАУС – а.

У Саопштењима ИАУС-а из 1984. године архитекта Ранко Радовић поводом објављивања ове студије написао је:

"Када се са даљине од скоро 4 деценије још једном и са дужном пажњом поново прочита студија М. Маџуре из марта 1945. године под насловом "Основи техничког изграђивања земље" скоро се живо чује покренути дух обнове или темељна стручна анализа многих околности и стварних задатака урбаниста и струке од којих највећи број остаје и данас. У овом старом тексту има, у првом његовом слоју, читав низ стварно трајних теоријских урбанистичких поставки и идеја, други слој је задивљујуће остао актуелан, а тада, био је доказ изузетне способности младог Маџуре да предвиди развојне процесе и друштва и струке, док се на трећем хоризонту са неком топлом идеализацијом, скоро наивношћу, верује у напредак модерне технике и њене неограничене могућности или у складне односе екотехничког плана државне управе."

Сл.2.

М. Маџура, Основи техничког

изграђивања земље, 1945., фотокопија

Fig. 2.

**M. Macura, Fundamentals of the
technical development of a country,
1945, a photocopy**

⁷ М. Маџура, Основи техничког изграђивања земље, 1945., публиковано у Саопштењима ИАУС-а бр.10, 1984. године.

⁸ М. Маџура, Проблематика наше архитектуре у светlosti конкурса за зграду Председништва Владе ФНРЈ, Архитектура 3, Загреб 1947, 3 – 17.

⁹ М. Вукотић Лазар, Београдско раздобље архитекте Николе Добровића, Београд 2002, 75 – 83.

Пројекти за Нови Београд

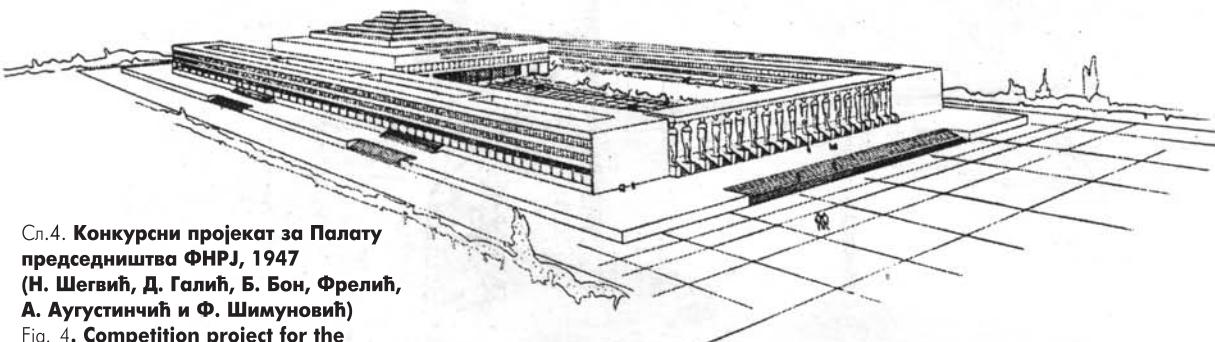
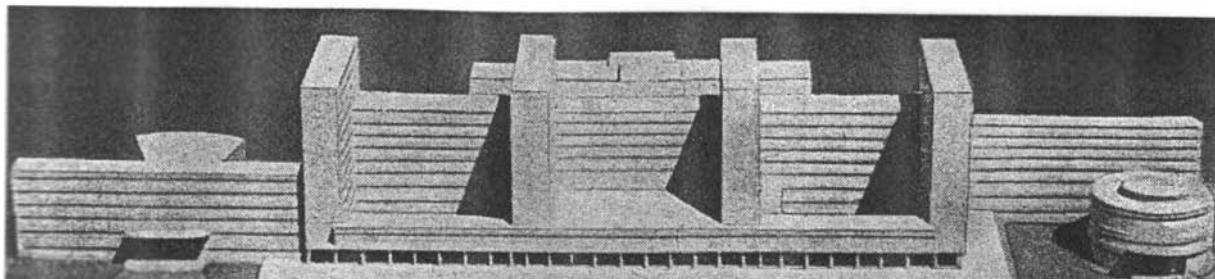
Два конкурсна пројекта из 1947. године: за палату Председништва ФНРЈ и за урбанистички план Новог Београда архитекта Мацура радио је са тимом архитеката Јозефом Кортусом, Петром Анагностијем и Ружицом Илић. Пројекат за зграду Председништва, за који је добио другу награду, био је супротност другом награђеном раду архитеката Шегвића, Галића, Бона, Фрелиха, вајара Аугустинчића и сликара Шимуновића. Хрватски архитекти исказали су се соцреалистички кроз монументалност, патос, пирамиде, кари-

Сл.3.

Конкурсни пројекат за Палату председништва ФНРЈ, 1947 (М. Мацура са Јозефом Кортусом, Петром Анагностијем, и Ружицом Илић)

Fig. 3.

Competition project for the Presidency Palace of FNRJ, 1947 (M. Macura with Jozef Kortus, Patar Anagnosty, and

Сл.4. Конкурсни пројекат за Палату председништва ФНРЈ, 1947
(Н. Шегвић, Д. Галић, Б. Бон, Фрелић,
А. Аугустинчић и Ф. Шимуновић)
Fig. 4. Competition project for the Presidency Palace of FNRJ, 1947
(N. Šegvić, D. Golić, B. Bon, Frelić,
A. Augustinčić and F. Šimunović)

јатиде, а архитекта Милорад Мацура, са својом савременом композицијом, ритмичном поделом, јасном функционалном схемом, трапезоидним и кружним облицима који оживљавају целокупну замисао, исказао је бескомпромисно залагање за модерне архитектонске идеје тиме, на очит начин, критикујући архитектуру која, користећи превивеле стилове, велича идеологију доба. Уједно и овај пример потврдстава чињеницу да су у српској архитектури тога доба подједнако разматрани и еклектични и модернистички концепти.⁸

Раме уз раме са Николом Добровићем (Добровић као руководилац а Мацура као главни пројектант) тих година радио је и у групи за Нови Београд која је 1948. године поставила идејни план новог града.⁹ Тада утемељен основни концепт саобраћајне мреже, намене површина, организације блокова у простору и средишње зоне, остали су базична матрица свеколике доцније изградње која је тих година, крајем четврте

деценије, била жестоко критикована. У каснијој разради Новог Београда ни архитекта Никола Добровић ни архитекта Милорад Мацура нису учествовали. Њихове особине, као што су изразита индивидуалност, неприхватање произвољности, убеђеност заснована на темељној истражености проблема, озбиљност и студиозност, у временима идеолошке подобности и колективизма, углавном су провоцирале, иритирале па и онемогућавале деловање изразитих индивидуалаца. Ипак, оба ствараоца нису сасвим скрајнута, омогућено им је да даље професионално делују: архитекта Никола Добровић као педагог на Архитектонском Факултету у Београду а архитекта Милорад Мацура у Атељеу за архитектуру и урбанизам, а потом Институту за архитектуру и урбанизам Србије, где је битно утицао на промену концепта развоја ове институције.

Прво саветовање архитеката и урбаниста у Дубровнику 1950. године

Прво саветовање архитеката и урбаниста одржано у Дубровнику 1950. године, међутим, показало је да соцреалистичка идеолошка копрена у архитектури заправо нема истинског упоришта у српском градитељству. Формалан раскид са овом високопарном празњиковом идеологијом чита се из закључака дубровачког Саветовања, чији је потписник уз архитекте Невена Шегвића и Рика Марасавића био и Милорад Мацура.¹⁰

Много касније у тексту "Маргиналије уз 40-годишњицу", који је написао 1984. године, архитекта Мацура о дубровачком Саветовању, запажа:

"... известилац у једној од дискусија био је познати загребачки архитекта Стјепан Планић. Уместо да се држи текстовима предвиђеног садржаја, он је говорио надахнуто и критички о општој проблематици архитектуре и архитеката, често се при томе позивајући на моје реферате о становашњу и о архитектури и пројектовању. Осудио је критеријуме према којима се одобравају пројекти, важеће системе норми пројектовања и нормативе функционалних простора, гигантске монополске пројектантске организације, архитектуру која у њима настаје. . . .

Настала је нека специфична атмосфера, пуна одушевљења и светлих визија, у којој су јасно изражена гледишта о правцу развоја будуће архитектуре и целисходној организацији делатности на којој се она заснива."¹¹

То, наравно, није значило да се програмски у потпуности напушта претходни соцреалистички курс, али се ово Саветовање, дубоко урезало у свест свих учесника и постало оријентир будућих збивања и стваралаштва. Многи су га тумачили као пресудну прекретницу, јасан раскид са соцреалистичком доктрином.

О самом соцреализму у нашиј архитектури у истом тексту, као савременик и учесник тадашњих збивања, Мацура бележи:

"... Раширано мишљење да је југословенска архитектура својевремено остала имуна према утицају стаљинистичке, због тога што ова није званично наметана, нема подлоге у тадашњим збивањима. Архитектуру социјалистичку по садржају и националну по форми заступали су пре свега водећи људи из савезног министарства грађевине, загребачки часопис *Архитектура* и др. Радило се систематски и уз целисходне притиске, што је често изазивало пасивне или отворене отпоре. Они су тек касније крунисани афирмацијом тада прогресивних схватања, која су била дисквалификована као декадентна и формалистичка.

Предавање једног од најутицајнијих функционера Министарства Казимира Остроговића, о московском театру црвене армије као угледу архитектонског стваралаштва, које је одржано у секцији Архитеката Београда, а затим објављено у *Архитектури*, остало је без одјека због изражених супротних ставова. На великом конкурсу за зграде ЦККПЈ и Председништва владе ФНРЈ са решењем Новог Београда, 1946. године били су радови и еклектичког и савременог концепта.

Песник Зоговић управо зарад таквих испољавања је 1948. године на 5. конгресу КПЈ рекао: *Остатака и рецидива декаденције и формализма има у свим гранама наше уметности, поготово архитектуре, где формализам и декаденција владају суверено и прилично безобзирно. Они се код нас изражавају, поред осталог, у низу реализованих или пројектованих објеката и у реакционарним формалистичким теоријама...*"¹²

¹⁰ Н. Шегвић, М. Мацура, Р. Марасовић, Закључци Првог саветовања Архитеката ФНРЈ по питањима урбанизма и архитектуре, одржаног у Дубровнику од 23. до 25. новембра 1950., Урбанизам и архитектура (Загреб), IV, 11/12, 1950, 4-13.

¹¹ М. Мацура, Маргиналије уз четрдесетогодишњицу, Изградња 11, Београд 1984, 163 - 167.

¹² Исто

¹³ Фонд запис разговора са архитектом Милорадом Мацурим из 1985. године, лична документација аутора текста.

¹⁴ М. Мацура, Неки елементи спацијалашке проблематике, Саопштења 4, ИАУС, Београд 1965.

Сл.5. **М. Маџура, Војногеографски институт, 1950 – 1956., Београд.**
Fig. 5. **M. Macura, Vojnogeografski institut, 1950-1956, Belgrade.**

Својеврстан крај соцреалистичке климе у архитектури, који је у нас био мање занимање за неокласицистички монументализам а више свеприсутан страх од западњачког формализма и страних утицаја, видан је управо на првом великим реализованом делу архитекте Милорада Маџуре- **Војно-географском институту** у Београду (1950.-1956.). У чудновато-судбинском следу у овом здању, његовој величини, садржају, симболици, преплићу се особине времена и животних настојања појединача. Особен парадокс везан за ово здање је и чињеница да је

након низа одлагања одлуку о градњи донео управо један генерал - Иван Гошњак, тадашњи министар народне одбране. Тако је настала прва архитектонска композиција, којом се неприкосновено афирмише модерно грађење прилагођено људским размерама и новим естетским схватањима архитекте Ле Корбизјеа, и то кроз дело градитеља који је у својим радовима настојао да афирмише аутентичан израз београдског градитељства.

Занимљиво је још једно настојање архитекте Милорада Маџуре, а то је да се избори за континуитет у размишљању а када је у питању васпитање младих градитеља. Наиме, године 1953., основао је биро "Архитектура и урбанизам." Основна идеја заснивала се на замисли стварања тзв. *стажног атељеа* у коме би као у неком архитектонском чистилишту млади стицали искуство пре осамостаљивања. Ова концепција, по угледу на предратне атеље и организације, у колективистички организованом друштву изазвала је бројне неспоразуме. Када се то изродило у шире неспоразум, архитекта Маџура, по наговору архитекте Јурослава Мартиновића, прихвати задатак конституисања Института за архитектуру и урбанизам Србије, као самосталне радне организације.¹³

Тако се збило да је његова давнашња идеја о планирању простора и организацији институције за свеколика стручна истраживања и научноистраживачки рад почела да се оживотворује. У новом Институту, сву огромну енергију, знање и систематичност, усмерава на питања о теорији архитектуре, као и укључивање млађих сарадника у свет грађења. Наставио је истраживања зачета у студији "Основи техничког изграђивања земље" и поставио цео низ основних појмова о простору које је назвао "Спацијум".¹⁴ Суштина теорије Спацијум је у разумевању сила простора чији је заточеник архитекта Маџура остао цео живот. То је теоријска поставка о укупности односа човек - природа, где промишљеним грађењем човек може онемогућити уништење простора.

Целокупно деловање архитекте Милорада Маџуре било је суштински опонент и критика соцреалистичке идеологије и догме. Сав свој стваралачки век остао је привучен тајном снага простора. Можда стога што је простор посматрао кроз призму свеукупности изграђеног и природног и онога што човек својим delaњем може да оствари или наруши. У том контексту, а и због своје природе, није уступао пред сцилама и харибдама идеолошке скучености, површности, агресивности и соцреалистичког духа који је у нашем друштвеном миљеу превладавао у годинама непосредно после Другог светског рата.